

WYDAWNICTWO UMCS

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. IX

SECTIO N

2024

ISSN: 2451-0491 • e-ISSN: 2543-9340 • CC-BY 4.0 • DOI: 10.17951/en.2024.9.171-184

Wybrane zagadnienia z polskiej ortografii w e-podręczniku
(w zakresie szkoły ponadpodstawowej)

Selected Issues of Polish Orthography in E-textbook
(for Upper Secondary School Level)

Danuta Krzyżyk

Uniwersytet Śląski w Katowicach. Instytut Językoznawstwa
ul. Uniwersytecka 4, 40-007 Katowice, Polska
danuta.krzyzyk@us.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0003-2644-2328>

Abstract. The article discusses educational materials on spelling included in the e-textbook on the Integrated Educational Platform of the Ministry of National Education. The author, referring to the theory of textbooks and studies in the field of spelling didactics, assessed the lessons devoted to the principles on which Polish spelling is based, prepared for secondary school students in terms of content and didactics.

Keywords: e-textbook; Integrated Educational Platform; Polish orthography; orthography didactic

Abstrakt. W artykule zostały omówione materiały edukacyjne z zakresu ortografii zamieszczone w e-podręczniku na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej Ministerstwa Edukacji Narodowej. Autorka, odwołując się do teorii podręcznika szkolnego oraz do opracowań z zakresu dydaktyki ortografii, oceniła pod względem merytorycznym i dydaktycznym przygotowane dla uczniów szkół ponadpodstawowych moduły poświęcone zasadom, na których opiera się polska ortografia.

Słowa kluczowe: e-podręcznik; Zintegrowana Platforma Edukacyjna; polska ortografia; dydaktyka ortografii

Powszechna jest opinia, że przygotowanie dobrego podręcznika, opracowanego poprawnie zarówno pod względem merytorycznym, jak i dydaktycznym, jest jednym z najtrudniejszych zadań twórczości naukowej (Chomicki 2006: 15). Podręczniki zawierają wybór wiadomości z pewnej dziedziny i są ściśle związane z programem nauczania danego przedmiotu – uwzględniają najistotniejsze, uporządkowane i zorganizowane treści nauczania, zgodne z aktualną podstawą programową dla określonego etapu edukacyjnego oraz z opracowanym na jej podstawie programem. Autorzy podręczników muszą zatem doskonale znać przedmiot i zakres materiału, przeprowadzić selekcję zagadnień, wykazać się czytelnym i zorganizowanym sposobem przekazywania treści, adekwatnie do możliwości intelektualno-językowych i potrzeb uczniów na danym etapie kształcenia, zaprojektować interesujące i funkcjonalne zadania dydaktyczne (Krzyżyk, Synowiec 2012: 91).

Trudno wyobrazić sobie proces nauczania-uczenia się bez podręczników. Pozostają one najważniejszymi materiałami edukacyjnymi mimo dokonujących się przemian cywilizacyjno-kulturowych, w tym postępu technologicznego. Atrakcyjne, zwłaszcza dla młodych uczestników kultury, środki audiowizualne i technologia informacyjno-komputerowa nie doprowadziły do zredukowania roli podręcznika. Pozycji drukowanych podręczników nie osłabiła także pandemia. Czynniki pozaedukacyjne wpłynęły natomiast na rozwój książek dla uczniów – oprócz tradycyjnych podręczników (drukowanych) w procesie edukacyjnym są wykorzystywane również podręczniki w wersji elektronicznej – e-podręczniki (zob. Krzyżyk, Synowiec 2022: 5).

[E-podręcznik] to w zasadzie cyfrowy odpowiednik podręcznika papierowego – jego tekst jest tylko zapisany w formie elektronicznej i możliwy do odczytania z zastosowaniem komputera lub innych urządzeń przenośnych oraz dzięki specjalnemu oprogramowaniu. Jeśli taki podręcznik wzbogacony jest o różne możliwości techniczne, jak: wyszukiwanie treści za pomocą wbudowanej wyszukiwarki, korzystanie z materiału audio i wideo, to nazywamy go podręcznikiem multimedialnym. (Zdunkiewicz-Jedynak 2014: 361)

Obecnie nauczyciele i uczniowie mogą korzystać z narzędzi i zasobów edukacyjnych, którymi zarządza Ministerstwo Edukacji i Nauki. Są to przede wszystkim Zintegrowana Platforma Edukacyjna (ZPE, <https://zpe.gov.pl>), do 28 maja 2020 roku funkcjonująca pod nazwą www.epodreczniki.pl, a także dostępne na niej bezpłatne cyfrowe materiały edukacyjne, w tym konspekty lekcji dla nauczycieli (por. Ministerstwo Edukacji i Nauki 2022). Administratorem merytorycznym ZPE jest Ośrodek Rozwoju Edukacji, a administratorem technicznym – Instytut Badań Edukacyjnych (zob. ZPE 2024b).

Autorzy ZPE w krótkiej informacji na temat projektu podkreślają, że jest to miejsce, w którym zamieścili bezpłatne e-materiały przeznaczone dla szerokiego grona odbiorców – uczniów od pierwszej klasy szkoły podstawowej aż do ostatniej klasy szkoły ponadpodstawowej. Ponadto wszystkie treści zostały opracowane przez specjalistów i są zgodne z obowiązującą podstawą programową kształcenia ogólnego i zawodowego. Większość materiałów ma postać interaktywną – można je pobrać na urządzenia elektroniczne (np. tablice multimedialne, laptopy, tablety) i korzystać z nich w dogodny dla siebie sposób (ZPE 2024a).

Na ZPE zamieszczone zostały m.in. materiały edukacyjne na temat polskiej ortografii, w tym zagadnienia wskazane w Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum w obszarze II. Kształcenie językowe w dziale „Ortografia i interpunkcja”. Na poziomie podstawowym uczeń powinien stosować

zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły *nie* oraz partykuły *-bym*, *-bys*, *-by* z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń *-ji*, *-ii*, *-i*; zapisu przedrostków *roz-*, *bez-*, *wes-*, *wz-*, *ws-*; pisowni przymków złożonych; pisowni nosówek (*ą*, *ę*) oraz połączeń *om*, *on*, *em*, *en*; pisowni skrótów i skrótowców; 2) [wykorzystywać] składniowo-znaczeniowy charakter interpunkcji do uwypuklenia sensów redagowanego przez siebie tekstu; 3) [rozumieć] stylistyczną funkcję zamierzonego błędu ortograficznego w tekście artystycznym. (Podstawa programowa 2018: 31)

Z kolei zgodnie z zapisami dla poziomu rozszerzonego uczeń ma się wykazać umiejętnością stosowania „podstawowych zasad pisowni polskiej (fonetyczną, morfologiczną, historyczną i konwencjonalną) w zachowaniu poprawności zapisu wypowiedzi” (tamże). Przyjrzyjmy się zatem, w jaki sposób zostały opracowane w e-podręczniku tematy dla poziomu rozszerzonego, dotyczące zasad rządzących polską ortografią.

Współczesna polska ortografia opiera się na czterech zasadach ogólnych. Zostały one w e-podręczniku omówione w odrębnych modułach odpowiadających jednostkom lekcyjnym. Wszystkie moduły mają podobnie zredagowane tematy. Każdy temat ma budowę dwudzielną. Człon pierwszy – zawsze taki sam – ma postać pytania: *Jak to się pisze?* i służy pozyskaniu uwagi odbiorcy, zaciekawieniu go. Człon drugi, który wprowadza nazwę omawianej zasady: *Historyczna zasada pisowni polskiej*, *Zasada konwencjonalna pisowni polskiej*, *Morfologiczna zasada pisowni polskiej*, *Fonetyczna zasada pisowni polskiej*, ma natomiast charakter informacyjny. Tak sformułowane tematy dobrze komunikują o treści modułów, ale nie są atrakcyjne, nie przyciągają uwagi odbiorców.

Schematyczność tematów, ich powtarzalność nie jest w tym wypadku zaletą, sprawia raczej, że w niewielkim stopniu realizują one funkcję motywacyjną, nie zachęcają też ucznia do zainteresowania się podjętą problematyką.

W katalogu, który się otwiera po wprowadzeniu w wyszukiwarce informacji, że szukamy materiałów z ortografii dla liceum ogólnokształcącego i technikum z przedmiotu język polski (ZPE 2024c), zasady wyświetlają się w kolejności, w której zostały teraz wymienione (od zasady historycznej do zasady fonetycznej). Układ ten jest niefortunny ze względów dydaktycznych. Zaznajamiając uczniów z zasadami polskiej ortografii, należy wyjść od kryterium fonetycznego – pisowni wyrazów, które zapisujemy tak, jak się je wymawia i jak je słyszymy. Zasada fonetyczna jest najłatwiejsza do opanowania przez uczniów. Motywuje ona w polszczyźnie pisownię wielu wyrazów i form wyrazowych; wyjście od niej na lekcjach ortografii ułatwi wprowadzenie wiadomości o innych teoretycznych podstawach polskiej pisowni. Reguły motywowane kryterium morfologicznym (zasadą morfologiczną) mają z kolei najszersze zastosowanie w praktyce szkolnej. Odwoływanie się w praktyce do zasady morfologicznej pozwala unaocznić związek morfologiczno-znaczeniowy między formami fleksyjnymi wyrazów, a także między ich formami słowotwórczymi (rodziną wyrazów) i np. wyjaśnić pisownię wyrazów z wymiennymi *ó*, *rz*, *ź*, *ch*, *h*. Tę ważną zasadę pisowni, która spaja formy tego samego słowa i rodziny wyrazów oraz umożliwia rozpoznanie ich językowej, wewnętrznej jedności pomimo innej wymowy (Markowski 2003: 2), powinno się wprowadzać przed zasadą tradycyjną, której uzasadnienia należy szukać w historii polszczyzny. Znajomość zasady historycznej jest bowiem potrzebna dopiero wówczas, gdy w wyniku analizy morfologicznej nie znajdziemy uzasadnienia pisowni poszczególnych ortogramów. Pisownię wyrazów motywowanych zasadą historyczną (np. pisownia wyrazów z *rz*, *ź*, *h* niewymiennymi) uczeń może opanować tylko przez percepcję wzrokową i następnie przez wielokrotne powtarzanie pisowni poszczególnych słów, ich pamięciowe przyswojenie i zautomatyzowanie zapisu. Natomiast reguły oparte na zasadzie umownej powinny zostać uwzględnione na samym końcu. Wyrazy motywowane zasadą konwencjonalną zapisujemy tak, jak to zostało przyjęte przez kodyfikatorów pisowni, którzy przy rozstrzygnięciu części problemów ortograficznych – nie mogąc powołać się na wymowę wyrazów, ich budowę morfologiczną ani historię – ustalają w pewnym stopniu niezależną od tych trzech czynników konwencję (Krzyżyk 2004: 209; Krzyżyk 2021: 210–211). Jak widać, odejście od wskazanej kolejności omawiania materiału ortograficznego, a tak dzieje się w e-podręczniku, nie ma uzasadnienia merytorycznego, jest też niezgodne z ważnymi zasadami postępowania dydaktycznego: stopniowania trudności, logicznej kolejności i pogłębłości.

Każdy moduł poświęcony zasadom rządzącym polską ortografią ma uporządkowaną strukturę. Wszystkie rozpoczynają się od wprowadzenia. Niestety, podobnie jak teksty odautorskie w zasadniczej części modułu oraz polecenia do zadań, informacje wstępne nie są należycie opracowane pod względem językowo-stylistycznym i merytorycznym, por. następujące zapisy:

Pisownia wyrazów podlegających tej regule sprawia wiele problemów, ponieważ jest uwarunkowana historycznymi procesami rozwoju języka – tradycją językową i ortograficzną.

Konwencja zapisu może być zmieniana. Na przykład do 1997 roku imiesłów przymiotnikowy z partykułą *nie* zapisywano rozdzielnie (*nie sugerujący, nie umyty*), zaś po uchwale Rady Języka Polskiego ustanowiono pisownię łączną (*niesugerujący, nieumyty*).

Przyzwyczajenia fonetyczne bywają źródłem konfliktu między mową a pismem. Zasada morfologiczna pozwala na zachowanie konsekwencji w pisowni, w zgodzie z porządkiem rodziny wyrazowej.

A przecież tekst podręcznika (także e-podręcznika), jako tekst dydaktyczny, powinien być napisany stylem neutralnym, komunikatywnym, odznaczać się precyzją sformułowań, ma być dla uczniów pomocą w zdobywaniu wiedzy i kształceniu bądź doskonaleniu umiejętności z danej dziedziny, a dla nauczyciela skutecznym wsparciem (Krzyżyk, Synowiec 2012: 92). W omawianym e-podręczniku widoczna jest skłonność autorów do nadmiernej kondensacji treści, skrótowości i wieloznaczności sformułowań. Przekaz bywa niejasny, mało czytelny. Uczeń może nie zrozumieć przekazywanych treści, a nawet zostać wprowadzony w błąd.

Teksty odautorskie zamieszczone w e-podręczniku nie są niestety wolne od błędów rzeczowych. Na przykład autorzy zamiennie stosują pojęcia „zasady” i „reguły”, podczas gdy mamy cztery zasady, które rządzą polską pisownią, i szereg reguł szczegółowych, motywowanych poszczególnymi zasadami. Rzeczywiście od 1997 roku partykułą *nie* z imiesłowami przymiotnikowymi piszemy zasadniczo łącznie, ale przed zmianą imiesłowy odmienne użyte w znaczeniu przymiotnikowym zapisywano z *nie* łącznie (por. niepalący tytoniu w ogóle, np. *przedział dla niepalących*), a te, które były użyte w znaczeniu czasownikowym, rozłącznie (por. *nie palący tytoniu w danej chwili*). Pisownię rozdzielną zawsze stosuje się też w wyraźnych przeciwstawieniach i w konstrukcjach, których ośrodkiem jest spójnik *ani* lub *ni*, czasem powtórzony. Uchwała Rady Języka Polskiego przy

Prezydium PAN z dnia 9 grudnia 1997 roku dopuszcza również jako oboczną rozdzielną pisownię imiesłowów w użyciu czasownikowym (Polański 2016: 78–79). Podana w podręczniku informacja jest więc niepełna, nie uwzględnia bowiem wszystkich danych. Podobne uchybienia (brak precyzji, nadmierną skrótowość, podanie niepełnych informacji) odnajdujemy we *Wprowadzeniu* do lekcji o zasadzie morfologicznej, a także w tekstach zamieszczonych we wszystkich modułach w segmencie *Przeczytaj*. I tak tekst zamieszczony w module poświęconym zasadzie historycznej jest niespójny, razi nadmierną skrótowością przekazu, a także niestarannością edytorską (nie zastosowano kursywy przy zapisie liter *i*, *s*, *sz*, *ś*). Autorzy nie wyjaśnili (np. w przypisie), na czym polegała wprowadzona przez Hallera i Wietora zasada etymologiczna (uczeń może jedynie przeczytać w *Słowniku* definicję wyrazu *etymologia*), por.

Ortografia jest zbiorem przepisów i reguł oddawania dźwięków języka na piśmie. Kształtowanie się jej to niekończący się i skomplikowany proces. Opiera się na czterech zasadach: fonetycznej, morfologicznej, historycznej i umownej. (...) Zasady te przysparzają wielu kłopotów, ponieważ ograniczają nawzajem swą stosowalność. (...) We wczesnych pismach w języku polskim pojawił się chaos, teksty nie były jednolite pod względem ortograficznym. Należało ujednoczyć polską ortografię, zadania tego podjął się Jakub Parkoszowic (1440 r.), profesor i rektor Akademii Krakowskiej. W XVI w. krakowscy drukarze (Jan Haller i Hieronim Wietor) wprowadzili zasadę etymologiczną, literę i jako sposób zmiękczenia spółgłosek oraz rozróżnienie *s*, *sz*, *ś*.

Z kolei w segmencie, w którym przywołano reguły motywujące pisownię skrótów, pojawił się rażący błąd rzeczowy o konsekwencji ortograficznej: „Nie stawia się kropki po skrótach, które kończą się na tę samą literę, co wyraz, np.: dyr = dyrektor, doc = docent [sic!]”. Po obu przywołanych w regule skrótach kropkę oczywiście należy postawić (poprawne zapisy to: dyr., doc.). Nieporadnie, niestarannie (por. błędy stylistyczne, błąd interpunkcyjny) został zredagowany tekst w module poświęconym zasadzie fonetycznej:

W polskiej pisowni istnieją cztery zasady. Jedną z nich, obok historycznej, morfologicznej i konwencjonalnej, jest zasada fonetyczna. Określa ona warunki poprawnego zapisu poszczególnych słów. Pierwszym takim warunkiem jest właściwa wymowa. Błędna wymowa prowadzi do błędów ortograficznych. Jeśli ktoś wymawia słowo *rękę* jako *rękie*, to w tekście pisanym prawdopodobnie popełni błąd. Ważna jest zatem nauka poprawnej wymowy, by w maksymalnym stopniu uniknąć takich sytuacji. W polszczyźnie istnieje wiele nieskomplikowanych

wyrazów, które zapisuje się zgodnie z ich brzmieniem. Do takich wyrazów należą np. *podomka, buty, krowa, płacz, mokro i wiele innych (...)*.

Jest on też niepoprawny merytorycznie, ponieważ nie są motywowane zasadą fonetyczną np. wyrazy, które zawierają dwuznaki (jako przykład niefortunnie podano wyraz *płacz*) czy trójznaki, gdyż jeden dźwięk jest oddawany wówczas nie za pomocą jednej litery, lecz trzech znaków. Nie można też odwołać się do zasady fonetycznej wówczas, gdy w piśmie dany wyraz kończy się na pojedynczą literę lub dwuznak oznaczający spółgłoskę dźwięczną niesonorną, a także gdy wypowiadając jakiś wyraz, słyszymy głoski, które można potencjalnie zapisać na dwa sposoby – przez *ó* lub *u* (w tekście podano przykład *buty*), *ch* lub *h*, *rz* lub *ż* (Krzyżyk 2021: 210).

Teksty umieszczone w segmencie *Przeczytaj* są opatrzone tytułami. Niestety, często są one przypadkowe, nieadekwatne do zawartości treściowej zamieszczonych materiałów, np. w segmencie zatytułowanym *Ogólne uwagi o ortografii i interpunkcji* na temat interpunkcji nie ma nawet krótkiej wzmianki; segment pod tytułem *Cztery zasady pisowni* traktuje tylko o zasadzie fonetycznej, a zasady polskiej ortografii zostały wymienione jedynie w drugim zdaniu tekstu informacyjnego, por. „W polskiej pisowni istnieją cztery zasady. Jedną z nich, obok historycznej, morfologicznej i konwencjonalnej, jest zasada fonetyczna”; w segmencie *Współczesna ortografia* (moduł *Jak to się pisze? Historyczna zasada pisowni polskiej*) po krótkim wprowadzeniu: „Współczesna ortografia opiera się na zasadach: fonetycznej, morfologicznej, historycznej, konwencjonalnej. Spośród wymienionych czterech zasad na uwagę zasługuje zasada historyczna, będąca wynikiem procesów historycznych. Dawniej litery *u* i *ó*, *rz* i *ż*, *ch* i *h* oznaczały różne dźwięki. Wiele cech dawnej polszczyzny jest zachowanych w gwarach”, zamieszczono fragment artykułu Tomasza Lisowskiego *Pisownia polska. Główne fazy rozwoju* (2010) na temat historii znaków graficznych (liter, połączeń literowych, liter diakrytyzowanych), jakimi się współcześnie posługujemy.

Refleksyjne podejście do języka mogą rozbudzić teksty popularnonaukowe (w e-podręczniku są to prezentacje TED z wykładami znanych językoznawców – Jana Miodka i Andrzeja Markowskiego), będące punktem wyjścia do zadań, albo fragmenty tekstów naukowych (np. Jana Tokarskiego, Tomasza Lisowskiego) i audiobooki (czytane są teksty Elżbiety Awramiuk i Andrzeja Markowskiego; uczeń nie tylko te teksty słyszy, lecz także ma możliwość śledzić wzrokiem ich wersję drukowaną¹) zamieszczone w części informacyjnej. Niektóre z tych wypisów są

¹ Nadmienmy, że lektorka, która czyta teksty, często frazuje je w nieodpowiedni sposób – wprowadza w przypadkowych miejscach pauzy logiczne, niewłaściwie akcentuje niektóre wyrazy (np. *nauka*), hiperpoprawnie w niektórych pozycjach wymawia [a] i [ɛ].

jednak bardzo długie (por. Markowski *Ortografia polska w regułach, czyli jak pisać bezbłędnie*; znaczna objętość tekstu może ucznia zniechęcić do zapoznania się z nim, znużyć w trakcie słuchania/czytania) i zbyt trudne (bo podane specjalistycznym językiem z terminologią nieznaną uczniowi, por. *archaizacja polskiej pisowni, bezosobnik*). Uczeń będzie mógł więc z nich korzystać jedynie pod kierunkiem nauczyciela, który skomentuje lub dodatkowo wyjaśni pojęcia, przetransformuje naukowo przekazaną wiedzę. Jeden z zaproponowanych tekstów jest nieaktualny, inny zaś niezgodny z tematyką segmentu, w którym został zamieszczony. Awramiuk we fragmencie przywołanego w e-podręczniku artykułu powołuje się na *Nowy słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji* (Polański 2002), w którym rzeczywiście nie było rozstrzygnięć dotyczących pisowni wówczas nowego w polszczyźnie zapożyczenia *online/on-line* (Awramiuk 2007: 47–48). Jednak w kolejnych wydaniach słownika, także tych dostępnych w sieci², hasła *online/on-line* zostały uwzględnione (Polański 2016: 808). Z kolei fragment *Traktatu o ortografii polskiej* Jana Tokarskiego, w którym autor omawia historię kształtowania się w polszczyźnie *ó, rz, h* wymiennych (Tokarski 1979: 68–72), został niefortunnie umieszczony w segmencie poświęconym zasadzie tradycyjnej (historycznej).

E-podręczniki często zawierają interaktywne elementy, które są atrakcyjne dla uczniów. Mogą to być quizy, notatki (np. mapy mentalne), interaktywne ćwiczenia, filmy, animacje czy symulacje. Pomagają one uczniom w zrozumieniu i przyswojeniu materiału, mogą też pełnić funkcję motywacyjną. W omawianym e-podręczniku interaktywne elementy to już przywoływane w artykule prezentacje TED i audiobooki. Bez wątplenia mogłyby one uatrakcyjnić lekcje, ułatwić zrozumienie materiału, gdyby zostały dobrze opracowane (audiobooki) i gdyby zaprojektowane do nich zadania dydaktyczne były funkcjonalne, zróżnicowane, sformułowane jednoznacznie i precyzyjnie, wymagały nie tylko odtworzenia informacji, lecz także ich przetworzenia, rozwiązania problemu oraz urozmaiconych operacji związanych z tekstem informacyjnym (Krzyżyk, Synowiec 2022: 103).

Zadania dydaktyczne zamieszczone w e-podręczniku, podobnie jak w podręczniku tradycyjnym, powinny pomagać w organizowaniu procesu kształcenia, zarówno na etapie wprowadzania nowych treści, jak i na etapie kontroli postępów ucznia w nauce. Dzięki nim uczeń utrwała wiedzę, zdobywa wprawę w wykonywaniu różnych czynności, doskonali sprawność językową i umiejętności przedmiotowe, nabywa coraz wyższej biegłości w działaniach intelektualnych i praktycznych. Są one również ważne dla ucznia, który planuje samodzielne

² Por. on-line ndm a. on-line (zob. www1); on-line ndm a. online (zob. www2).

uczenie się, a także dla nauczyciela, który przygotowuje lekcję (Rodzół 2009: 34). Od poprawności, dokładności formułowania pytań i poleceń, od ich czytelności zależy wykonanie zadania przez ucznia. Niekorzystnie na jakość pracy ucznia wpływają pytania i polecenia niekomunikatywne, nieprecyzyjnie sformułowane, wymagające tego samego typu aktywności, tych samych działań (np. podkreślenia wyrazu, uzupełnienia luki). Nieprzemysłane, monotonne, niejasne zadania dydaktyczne mogą też skutecznie zniechęcić ucznia do podejmowania wysiłku intelektualnego, do samodzielnej pracy z podręcznikiem (Gąsiołek, Krzyżyk, Synowiec 2010: 21). Niestety, ćwiczenia zaproponowane w e-podręczniku na ZPE mają wiele mankamentów. Przede wszystkim są mało zróżnicowane nie tylko pod względem proponowanych uczniowi do wykonywania operacji myślowych (zróżnicowanie zadań autorzy podręczników osiągają poprzez stosowanie odpowiednich operatorów – czasowników operacyjnych i zwrotów), ale i stopnia trudności, por. zadania wyboru³ typu: „Zaznacz poprawne formy”, „Zaznacz zasadę ortograficzną, która jest wynikiem przemian i procesów zachodzących w obrębie języka”⁴, „Na czym opiera się pisownia konwencjonalna?”⁵ Zaznacz właściwą odpowiedź”, „Zaznacz dokończenie zdania”⁶, „Która zasada rządząca polską pisownią jest najważniejsza według prof. Miodka? Zaznacz prawidłową odpowiedź”; niefunkcjonalne, por. „Wypisz trzy części mowy, z którymi piszemy »nie« osobno” (zadanie byłoby użyteczne, gdyby uczeń został jeszcze poproszony o podanie przykładów – konkretnych ortogramów).

Często polecenia do ćwiczeń są niepoprawne pod względem językowo-stylistycznym⁷, por. „Wyjaśnij, dlaczego reforma ortograficzna z lat 1935–36 przyjęła pisownię [sic!] niektórych wyrazów niezgodną z regułą historyczno-morfologiczną (pisownia przez »u« wyrazów obcego pochodzenia)”, „Przeczytaj wyimek manifestu futurystów postulującego reformę ortografii w stronę zasady fonetycznej [sic!]. Zaznacz kolorem fragment, w którym autor formułuje warunkowe stosowanie się do zasady morfologicznej”; nieprecyzyjne czy wręcz nielogiczne,

³ Zadania wyboru przede wszystkim sprawdzają zapamiętanie informacji, nie umożliwiają natomiast sprawdzenia stopnia zrozumienia przekazywanych wiadomości ani też umiejętności zastosowania wiedzy zarówno w sytuacjach typowych, jak i problemowych (Krzyżyk, Synowiec 2022: 64).

⁴ Polecenie jest też niepoprawne pod względem językowym, nieprecyzyjne, wręcz nielogiczne.

⁵ Polecenie jest nieprecyzyjne, niefortunne.

⁶ Raczej: Zaznacz poprawne zakończenie podanego zdania.

⁷ Nie można oddzielać językowo-stylistycznego ukształtowania tekstu podręcznikowego od aspektu merytorycznego książki dla ucznia. Analizę i ocenę komponentu merytoryczno-dydaktycznego podręcznika zawsze trzeba łączyć z oceną jego językowego ukształtowania (Krzyżyk, Synowiec 2022: 8).

niekomunikatywne, por. „Wyjaśnij i zilustruj przykładami, na czym polega różnica między dziełem *Mickiewiczowskim* a *mickiewiczowskim*”, „Wyjaśnij, od czego zależy stwierdzenie prawidłowości zapisu wyrazów, które posiadają⁸ wariantywne formy poprawności”, „Na podstawie audiobooka wyjaśnij, w jaki sposób umowność zapisu wyrazu wiąże się ze zróżnicowaniem regionalnym i społecznym Polski”, „Zapoznaj się ze schematem opisującym zastosowanie morfologicznej zasady pisowni polskiej w stosunku do wyrazów i form, w których dochodzi do ubezdźwięcznienia spółgłoski dźwięcznej. Spróbuj wypisać wady i zalety takiego rozwiązania poprawnościowego”, „Zastanów się, czy znasz inne niż opisane w prezentacji zastosowania morfologicznej zasady pisowni polskiej. Jeśli tak, wymień przynajmniej jedno z tych zastosowań”. Od autorów i redaktorów książek dla uczniów oczekuje się, że przygotowany przez nich materiał (segmenty informacyjne i zadaniowe) będzie nie tylko komunikatywny oraz precyzyjny pod względem merytorycznym i językowym, lecz także poprawny językowo i stylistycznie. Podręczniki powinny być napisane stylem neutralnym, poprawną polszczyzną (autorzy mają respektować wzorcową normę językową). Dobrze przygotowany podręcznik ma upowszechniać kulturę słowa, nie może więc zawierać błędów językowo-stylistycznych, ortograficznych i interpunkcyjnych, ma również zapobiegać ich powstawaniu i uczyć odpowiedzialności za słowo (Krzyżyk, Synowiec 2022: 86). Omawiany tu e-podręcznik tych wymagań nie spełnia.

Liczne są zadania, w których uczeń ma wzrokowy kontakt z niepoprawnie zapisanymi ortogramami, por. „Zaznacz właściwe⁹ zapisy”, „Zaznacz, które z poniższych zapisów wyrazów z *nie* są prawidłowe”, „Zaznacz prawidłowe zapisy skrótów odnoszących się do liczby mnogiej”, „Zaznacz błędny zapis”, a także: „Na podstawie wykładu i własnych przemyśleń spróbuj odpowiedzieć na pytanie: Dlaczego naruszenia zasady konwencjonalnej są najczęstszymi błędami popełnianymi przez piszących po polsku? Wypisz przykłady tych błędów”. Ćwiczenia tego typu są sprzeczne z zasadami nauczania ortografii, zgodnie z którymi dąży

⁸ W poleceniu niepoprawnie został użyty czasownik *posiadać*. Jest on nadużywany, często też – wbrew obowiązującym regułom – zastępuje w wypowiedziach, tak jak w przytoczonym poleceniu, czasownik *mieć*. Wyraz *posiadać* ma ściśle określony zakres łączliwości leksykalnej. Możemy go użyć w wypowiedzi, gdy spełnione są łącznie następujące warunki: 1) podmiotem zdania z *posiadać* jest rzeczownik osobowy; 2) jako dopełnienie tego czasownika występuje rzeczownik konkretny, który jest nazwą rzeczy o dużej wartości materialnej; 3) można powiedzieć zamiennie, że ktoś jest właścicielem, posiadaczem czegoś; 4) w pozycji dopełnienia występuje rzeczownik oznaczający konkretny przedmiot materialny – nie może to być np. nazwa cechy, zjawiska, uczucia, odczucia itp., wykluczone są oczywiście wszystkie rzeczowniki abstrakcyjne (Krzyżyk, Synowiec 2022: 84).

⁹ Lepiej: poprawnie zapisane wyrazy i połączenia wyrazowe.

się do tego, aby błędna postać słowa nie utrwaliła się w pamięci ucznia i by w ćwiczeniach zapis każdego słowa, zwłaszcza nowego (por. zasada pierwszej reakcji), był poprawny (Polański, Jakubowicz, Dyka 1996: 66).

W bloku zadaniowym znalazły się też ćwiczenia zbyt trudne, których wykonanie wymaga odwołania się do wiedzy specjalistycznej. Od ucznia oczekuje się np. uzupełnienia „mapy myśli brakującymi przykładami ilustrującymi zasady językowe” (precyzyjniej: przykładami ilustrującymi reguły ortograficzne). Uczeń, by móc podać przykłady wyrazów z *h* pochodzących z języków niemieckiego, ukraińskiego lub białoruskiego, musi skorzystać z pozapodręcznikowych źródeł informacji, ale nie jest do nich odesłany.

Wątpliwości budzi również zaproponowana uczniom praca domowa: „Wyobraź sobie, że musisz zdecydować, czy w polszczyźnie pisanej ma obowiązywać wyłącznie zasada morfologiczna, czy wyłącznie zasada fonetyczna. Podejmij decyzję w tej sprawie i uzasadnij ją”. Jest to zadanie niefunkcjonalne. Czy uczeń ma odpowiednie kompetencje, by merytorycznie umotywować swoją decyzję? Udzielając odpowiedzi i uzasadniając ją, zapewne ograniczy się jedynie do argumentów emocjonalnych.

Uczniom trzeba dać możliwość autokontroli i samooceny stopnia przyswojenia materiału zawartego w podręczniku. Wiąże się to z wpisana w podręczniki funkcją kontrolno-oceniającą. Ujawnia się ona w tekście poprzez rzetelne i wyraziste podsumowania rozdziałów, powtórzenia (syntezy) materiału, nawiązania, odniesienia do wcześniejszych informacji (np. z odsyłaczami do odpowiednich stron czy wcześniejszych segmentów), stawiane pytania i formułowane polecenia, a ponadto zaprojektowane zadania i testy sprawdzające z kluczem odpowiedzi. Dzięki dobrze zaplanowanej w podręczniku funkcji kontrolno-oceniającej uczeń zyskuje możliwość sprawdzenia oraz oceny ilości i jakości zdobytej wiedzy przedmiotowej, a także wykształconych umiejętności. Może również dostrzec ewentualne błędy oraz luki w swoich wiadomościach, rozwija też umiejętność krytycznej samooceny. W e-podręczniku funkcja kontrolno-oceniająca ujawnia się jedynie (ale należy to rozwiązać docenić) w wielu zadaniach i ćwiczeniach – uczeń może sprawdzić poprawność ich rozwiązania (po kliknięciu klawisza *Sprawdź* w zadaniach zamkniętych jednokrotnego wyboru kolorem zielonym są zaznaczane poprawne odpowiedzi, a kolorem czerwonym – błędne; w zadaniach otwartych podane są odpowiedzi wzorowe).

E-podręczniki stają się w Polsce coraz bardziej popularne, choć zamieszczone w nich materiały są traktowane raczej jako pomocnicze. Nie zwalnia to jednak ich autorów od troski o jak najlepsze ich przygotowanie pod względem merytorycznym, stylistyczno-językowym, dydaktycznym, edytorskim. Wydaje się, że autorzy ZPE nie wykorzystali możliwości, jakie daje e-podręcznik. Omawiane

w e-podręczniku zagadnienia dotyczące zasad rządzących polską ortografią są wprawdzie zgodne z Podstawą programową kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum, ale sposób ich prezentowania i jakość zaplanowanych zadań dydaktycznych są zdecydowanie na niższym poziomie niż ten sam materiał w podręcznikach tradycyjnych, które są opiniowane przez rzeczoznawców Ministerstwa Edukacji i Nauki (e-podręcznik nie był oceniany). Trudno uwierzyć, że nad opracowaniem treści merytorycznych i kształtem dydaktycznym e-podręcznika czuwali specjaliści. Liczba błędów, w tym rażących, jest znaczna. Tak przygotowany podręcznik nie powinien zostać dopuszczony do użytku szkolnego, może bowiem utrwalić u uczniów złe nawyki, przekazuje im niepełną lub wręcz błędną, nieaktualną wiedzę, nie uczy krytycznego myślenia ani rozwiązywania autentycznych problemów czy formułowania pogłębionych wniosków.

Podczas przygotowywania e-podręczników trzeba zwracać uwagę na te ich komponenty i subkomponenty, które decydują o jakości (merytorycznej i dydaktycznej) oraz o wartości e-podręcznika i każdej książki dla ucznia jako narzędzia w procesie nauczania-uczenia się (Gąsiorek i in. 2011: 3). Struktura e-podręcznika powinna być zatem przemyślana, spójna, logiczna, funkcjonalna i konsekwentnie realizowana.

Zarówno tradycyjne (drukowane) podręczniki szkolne, jak i e-podręczniki mają wspierać nauczanie i uczenie się. Aby mogły realizować podstawowe funkcje dydaktyczne, powinny: zawierać poprawne treści merytoryczne określone przez aktualną podstawę programową; uwzględniać zgodny z przyjętymi zasadami kształcenia (nauczania-uczenia się) i wyznaczonymi celami sposób podawania wiadomości i kształcenia umiejętności; wykorzystywać środki ikoniczne i edytorskie, by ułatwić uczniom przyswajanie treści nauczania; odznaczać się komunikatywnością i precyzją, poprawnością językową, jednolitością stylistyczną, stosownością. Książka dla ucznia musi więc stanowić pewną całość pod względem merytorycznym, językowym i edytorskim (tamże). Dobrze skonstruowany podręcznik, oprócz rzetelnego przekazywania aktualnej wiedzy naukowej, spełnia jeszcze inne zadania: rozwija sprawności poznawcze uczniów, stwarza im możliwości poszukiwania samodzielnych dróg poznania i rozwiązywania problemów; wdraża do wykorzystywania zdobytej wiedzy w praktyce, oddziałuje na język uczniów (m.in. dostarczając im wzorców językowo-stylowych, bogacąc leksykę, ucząc posługiwania się środkami językowymi odpowiednimi dla danej sytuacji, kontekstu; zob. Krzyżyk, Synowiec 2022: 6). Dynamiczne e-podręczniki¹⁰ charakteryzują się dodatkowo

¹⁰ Wyróżnia się e-podręczniki statyczne (zdigitalizowane podręczniki drukowane, które nie zawierają żadnych ruchomych komponentów) oraz e-podręczniki dynamiczne (wykorzystują

multimedialnością i interaktywnością, dają możliwość wykorzystania różnych kanałów medialnych. Te ich cechy mogą m.in. wzmacniać motywację uczniów, zachęcać ich do poznawczej aktywności czy samodzielności w poszukiwaniu wiadomości i rozwiązywaniu problemów. Warunek jest jeden – e-podręczniki muszą być starannie przygotowane: merytorycznie, językowo, dydaktycznie poprawne oraz wolne od błędów, uproszczeń i nieścisłości.

BIBLIOGRAFIA

- Awramiuk, E. (2007). O korzyściach płynących z wiedzy o historii ortografii. *Białostockie Archiwum Językowe*, (7), 47–54. DOI: 10.15290/baj.2007.07.03
- Chomicki, G. (2006). Dylematy związane z opiniowaniem podręczników szkolnych. *Prace Komisji do Oceny Podręczników Polskiej Akademii Umiejętności*, 4, 13–22.
- Gąsiorek, K., Krzyżyk, D., Synowiec, H. (2010). *Funkcje i struktura oraz język podręczników do kształcenia zawodowego. Przewodnik dla autorów i wydawców*. Warszawa: MEN.
- Gąsiorek, K., Hącia, A., Kłosińska, K., Krzyżyk, D., ... Synowiec, H. (2011). *Kryteria oceny podręcznika szkolnego w aspekcie językowym. Przewodnik dla rzeczoznawców wraz ze wzorami opinii*. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/edukacja/wzory-opinii-podreczniki-dla-nowych-typow-szkol>
- Krzyżyk, D. (2004). Uczeń w krainie ortografii. W: D. Bula, D. Krzyżyk, B. Niesporek-Szamburska, H. Synowiec, *Dziecko w świecie języka* (s. 203–269). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Krzyżyk, D. (2021). Znajomość wybranych reguł pisowni słownictwa religijnego przez studentów teologii pastoralnej i studentów filologii polskiej. *Annales UMCS sectio N – Educatio Nova*, 6, 207–228. DOI: 10.17951/en.2021.6.207-228
- Krzyżyk, D., Synowiec, H. (2012). Podręcznik szkolny – pomoc czy przeszkoda w opanowaniu przez uczniów wiedzy i umiejętności (komunikatywność i funkcjonalność)? W: A. Markowski, R. Pawelec (red.), *Oblicza polszczyzny* (s. 91–104). Warszawa: NCK.
- Krzyżyk, D., Synowiec, H. (2022). *Język podręczników szkolnych w kontekście ich funkcji dydaktycznych*. Warszawa: PAN.
- Lisowski, T. (2010). Pisownia polska. Główne fazy rozwoju. *Kwartalnik Językoznawczy*, (3–4), 117–131.
- Markowski, A. (2003). *Język polski. Poradnik Profesora Andrzeja Markowskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- Mikuła, E. (2016). E-podręczniki a rozwój edytorstwa cyfrowego. *Napis*, (22), 226–244. DOI: 10.18318/napis.2016.1.16
- Ministerstwo Edukacji i Nauki (2022). *Podsumowanie roku szkolnego 2020/2021*. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/nauka/podsumowanie-roku-szkolnego-20202021>

nie tylko tekst i ilustracje, ale też inne kanały przekazu – filmy, nagrania, animacje, elementy interaktywne; zob. Mikuła 2016: 231).

- Podstawa programowa (2018). Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. 2018, poz. 467).
- Polański, E. (red.). (2002). *Nowy słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*. Warszawa: PWN.
- Polański, E. (red.). (2016). *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*. Warszawa: PWN.
- Polański, E., Jakubowicz, A., Dyka, F. (1996). *Ortografia i interpunkcja w nauczaniu początkowym. Przewodnik metodyczny dla nauczyciela*. Łódź: Wydawnictwo JUKA.
- Rodzoś, J. (2009). Słowo w podręczniku szkolnym. W: J. Rodzoś, P. Wojtanowicz (red.), *W poszukiwaniu nowoczesnej koncepcji podręcznika szkolnego* (s. 27–77). Lublin: Lubelski Oddział PTG, Pracownia Dydaktyki Geografii INoZ UMCS.
- Tokarski, J. (1979). *Traktat o ortografii polskiej*. Warszawa: WSiP.
- www1: *On-line*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/szukaj/on-line.html>
- www2: *Online*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/szukaj/online.html>
- Zdunkiewicz-Jedynak, D. (2014). Remediacja użytkowych gatunków wypowiedzi. Casus: *podręcznik*. W: I. Blumental, A. Piasecka (red.), *W kręgu zagadnień semantyki i stylistyki tekstu* (s. 357–364). Łódź: Wydawnictwo UŁ. DOI: 10.18778/7969-416-7.37
- Zintegrowana Platforma Edukacyjna (ZPE). (2024a). *O projekcie*. Pobrane z: <https://zpe.gov.pl/a/o-projekcie/D6MuKYnlK>
- Zintegrowana Platforma Edukacyjna (ZPE). (2024b). *Regulamin korzystania ze Zintegrowanej Platformy Edukacyjnej*. Pobrane z: <https://zpe.gov.pl/a/regulamin/D165C4tTy>
- Zintegrowana Platforma Edukacyjna (ZPE). (2024c). Wyszukiwarka do zapytania: Ortografia. Pobrane z: <https://zpe.gov.pl/szukaj?query=ortografia&stage=E4&subject=J%C4%99zyk+polski+LICEUM/TECHNIKUM>